

УДК 347.763

І. С. Лукасевич-Крутник
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного економічного університету,
докторант
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОПОМІЖНИХ ТРАНСПОРТНИХ ДОГОВОРІВ

Законодавство України у сфері надання транспортних послуг передбачає велику кількість договірних конструкцій. Більшість із них спрямована на врегулювання договірних відносин перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти. Проте в окремих випадках належний процес перевезення неможливий без допоміжних транспортних договорів. Оскільки відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС) законодавство України, зокрема у сфері надання транспортних послуг, має пройти шлях максимального наближення до європейських стандартів, то дослідження прогалин у правовому регулюванні системи транспортних договорів може стати ґрунтовною основою гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС.

Варто зазначити, що загальна характеристика договорів перевезення чи їхніх окремих різновидів були предметом дослідження в працях багатьох українських науковців, серед яких І.О. Безлюдько, І.В. Булгакова, Т.В. Гриняк, Е.М. Деркач, І.А. Діковська, О.В. Клепікова, Т.О. Колянковська, О.С. Кужко, В.В. Луць, Н.С. Нечипоренко, О.М. Нечипуренко, С.Д. Русу, Г.В. Самойленко, Л.Я. Свистун, Є.Д. Стрельцова, Р.І. Таш'ян, М.Л. Шелухін та ін. Проте поза увагою вчених залишилось вивчення поняття та особливостей допоміжних транспортних договорів крізь призму положень національного законодавства України.

Метою цього наукового дослідження є з'ясування поняття та особливостей допоміжних транспортних договорів крізь призму норм національного законодавства України.

Традиційно в науковій та навчальній літературі транспортні договори поділяють на основні та допоміжні. Як зазначає В.В. Луць, основні транспортні договори опосередковують головну сферу взаємовідносин транспортних організацій та клієнтури (договори про перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, договори буксирування). Допоміжні договори сприяють нормальній організації перевізного процесу (договори на організацію перевезень, транспортного експедирування, на експлуатацію під'їзних колій, подачу та забирання вагонів, вузлові угоди тощо) [1, с. 486].

Такий поділ транспортних договорів є природною класифікацією. Адже відповідно до характеру підстав, які використовують під час поділу поняття, у сучасній науці розрізняють два види класифікації: природну й штучну. Якщо класифікація здійснюється на підставі суттєвих ознак об'єкта дослідження, то така класифікація називається природною. Якщо ж класифікація здійснюється на підставі несуттєвих ознак об'єкта, то вона має назву штучної [2, с. 23]. У разі поділу транспортних договорів використовується такий критерій як цільова спрямованість або мета договору. Так, основні транспортні договори спрямовані на здійснення переміщення певного об'єкта. Тоді як допоміжні договори – на забезпечення укладення та/або виконання основних транспортних договорів. Тобто призначенням таких договорів є регулювання організаційних відносин із метою створення в подальшому умов для виникнення та/або здійснення відносин перевезення. Тому допоміжні транспортні договори називають організаційними.

Варто зазначити, що тема організаційних договорів не є новою в юридичній науці. Вона активно розвивалась, починаючи з середини минулого століття. Засновником теорії організаційних договорів вважається О.А. Красавчиков, який уперше акцентував увагу на необхідності виокремлення організаційних немайнових відносин та запропонував виділити договори, у яких першість мають організаційні засади [3, с. 57]. На думку науковця, організаційні відносини мають низку особливостей. Зміст організаційний відносин складається з організаційних дій (немайнових, неособистих, нетрудових та ін.), направлених на упорядкування (нормалізацію) відносин, що організуються. Такі відносини мають об'єктом впорядкування відносини, а метою – організованість відповідного акту (процесу).

Така позиція знайшла як підтримку, так і різку критику. Одним з основних заперечних доказів існування організаційних відносин було те, що вони не названі серед об'єктів регулювання цивільного права поряд з особистими немайновими та майновими відносинами.

Заперечити необхідність виділення організаційних відносин намагався С.С. Алексеев, який зазначав, що певна організованість характерна для будь-яких суспільних відносин, а організаційні – це лише конститутивний елемент (проміжний момент) у їхньому становленні та розвитку [4, с. 59]. Хоча у своїх подальших працях він зазначав, що організаційні відносини є необхідними й важливими, наприклад, під час укладення договорів, оформлення спадщини, видання довіреності тощо. Водночас за такого трактування організаційні відносини розуміються надто широко. Адже будь-які правовідносини в силу своєї урегульованості нормами права передбачають певну організованість [5, с. 237]. Зазначену концепцію вважав помилковою О.С. Йоффе, наголошуючи, що організованість – невід’ємна властивість суспільних явищ, а О.А. Красавчиков, посилаючись на конкретні способи правової організації окремих майнових відносин, відокремлює її від останніх й оголошує особливим цивільно-правовим відношенням [6, с. 96]. Таку точку зору підтримали Ю.К. Толстой, В.Ф. Яковлева, В.Т. Смірнов, С.М. Братусь та інші.

Проте значно більшу підтримку та подальший розвиток отримала інша позиція щодо наявності серед цивільно-правових відносин організаційних та відповідно виокремлення групи організаційних договорів. Її прихильниками в різні періоди були М.І. Брагінський С.А. Тюріна, С.Ю. Мороз, Є.Б. Подузова, О.Ю. Сафонова, Є.О. Суханов, Р.І. Таш’ян, А.І. Хаснутдінов та багато інших.

Концепція організаційних транспортних договорів знайшла лише часткове закріплення на законодавчому рівні в Україні. Легального визначення поняття допоміжного транспортного договору немає. Проте в кодифікованих актах України врегульовується один із найбільш поширених різновидів організаційних договорів – довгостроковий. Так, у ст. 914 Цивільного кодексу України закріплено поняття та окреслено сферу застосування довгострокового договору. А в ст. 307 Господарського кодексу України, окрім поняття, закріплено види довгострокового договору. У ст. 186 цього кодексу вживається термін «організаційно-господарські договори», проте зі змісту статті неможливо визначити, що це за договори, в чому їхні особливості та які види бувають. Окремі види допоміжних транспортних договорів регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

На відміну від національного законодавства України, законодавство багатьох країн закріплює дефініцію організаційних договорів та визначає їхні особливості.

Так, за законодавством США організаційні договори призначені для встановлення винятково довгострокових відносин. Тому в таких договорах значну зацікавленість мають обидві сторони.

Наприклад, у штаті Делавер розроблена концепція організаційних договорів, відповідно до якої такий договір складається з двох частин: 1) стандартна генеральна домовленість, яка визначає межі спільної діяльності сторін та основні напрями їхньої співпраці; 2) пов’язані з генеральною додаткові домовленості, які укладаються для організації відносин у кожній конкретній ситуації. Додаткові домовленості містять детальну інформацію про зобов’язання партнерів і виділення коштів. Вони є гнучкими й можуть передбачати зміну зобов’язань [7].

Турецьким законодавством закріплено поняття організаційного договору, під яким розуміють глобальний договір, який є стратегічною ініціативою для підприємств, направлених на довготривалі партнерські відносини, узгодження їхньої діяльності й стратегії на майбутню діяльність [8].

У законодавстві Австралії також згадується про організаційні договори. Так, для організації довготривалої співпраці між сторонами може бути укладений організаційний договір, водночас його умови не можуть бути змінені в майбутньому, навіть за взаємною домовленістю контрагентів [9].

Організаційні договори відомі договірній практиці та праву Великобританії. Проте для англійського законодавства характерний формальний підхід до визначення суті організаційного договору, врегульованого нормами загального права, без чіткого визначення поняття цього виду договору та його істотних умов [10, с. 124]. Більше того, організаційні договори можуть бути укладені й в усній формі. Так, якщо контрагенти домовляться про здійснення взаємних прав та обов’язків, то організаційний договір вважається укладеним і підлягає судовому захисту [11].

Основним джерелом законодавства, яке регулює договори в праві Індії, є Індійський закон 1972 року. Суть договору відповідно до індійського законодавства зводиться до таких аспектів: потенційні контрагенти домовляються про те, що в майбутньому укладається будь-який договір, попередньо узгоджують його істотні умови (строк укладення, ціна договору, його предмет, відповідальність за невиконання), тобто організаційний договір є своєрідним договором-обіцянкою. Він набирає чинності з моменту укладення, є обов’язковим для сторін і за загальним правилом такий договір не можна відмінити або ж змінити умови майбутнього договору. За невиконання договору-обіцянки сторони несуть передбачену законом відповідальність [12].

Отже, поняття організаційного договору, його зміст та трактування залежить від особливостей національної правової системи та правозастосовної практики.

Відсутність закріпленого поняття допоміжних (організаційних) транспортних договорів на зако-

нодавчому рівні створює ґрунт для наукових дискусій.

Так, на думку К.Б. Подузової є загальне поняття організувальних договорів, які в свою чергу поділяються на організаційні договори (договори з організації договірних відносин) і договори з організації спільної діяльності. Під організаційним потрібно розуміти договір, згідно з яким сторони зобов'язуються укласти між собою у певний строк основний договір (декілька основних договорів), деякі умови яких містяться в організаційному договорі, і /або вчинити дії, які сприяють укладенню між тими ж сторонами основного договору (декількох основних договорів) [13, с. 35]. Цю позицію підтримує в одній зі своїх праць Р.І. Таш'ян [14, с. 251].

Іншої позиції дотримується О.Ю. Сафонова, яка під організаційним договором пропонує розуміти домовленість про організацію довготривалих правових зв'язків у вигляді потоку різноманітних ділових відносин, направлених на підвищення ефективності відповідного виду підприємницької діяльності [15, с. 50].

Відповідно до позиції Єфімової Л.Г. організаційним є договір, мета якого полягає в організації тривалих правових зв'язків у вигляді потоку різноманітних ділових відносин, для досягнення якої необхідно укладення (як правило, між тими ж сторонами) договорів-додатків; водночас окремі умови узгоджуються в базовому договорі. Учена називає цей договір рамковим, використовуючи вказані терміни як синоніми [16, с. 3].

Науковець С.А. Тюріна пропонує під організаційним договором розуміти домовленість двох і більше осіб, яка визначає умови їхньої участі в конкретних зобов'язаннях у майбутньому і/або спрямована на упорядкування й забезпечення їхньої взаємопов'язаної діяльності [17, с. 8].

На думку Р.І. Таш'яна організаційним є договір, який передбачає порядок укладення інших договорів, установлює базові елементи змісту майбутнього зобов'язання, передбачає процедуру визначення умов інших договорів, а також їхнього виконання і водночас є елементом єдиного юридичного складу та в сукупності з ними зумовлює настання цивільно-правових наслідків [18, с. 86]. Спираючись на це визначення, але з врахуванням сфери транспорту, науковець формулює поняття «транспортний організаційний договір» [18, с. 89].

Найбільш обґрунтованою видається точка зору С.Ю. Морозова, який вважає, що за організаційним договором сторони зобов'язуються виконати визначені договором спільні дії, направлені на виникнення іншого цивільно-правового зобов'язання між тими ж чи іншими особами, і/або на його виконання відповідно до умов організаційного договору [19, с. 43].

Така значна увага науковців до допоміжних транспортних договорів свідчить про їхню важливість та практичну значимість, адже кількість судових спорів щодо реалізації таких відносин у сьогоденних умовах зростає. Проаналізувавши різні наукові підходи, пропонуємо власну дефініцію досліджуваного поняття: за допоміжним транспортним договором сторони зобов'язуються організувати укладення іншого транспортного договору та/або його виконання відповідно до умов організаційного договору. Закріплення на законодавчому рівні в положеннях Цивільного кодексу України поняття допоміжного транспортного договору усуне наукові дискусії щодо цього питання.

Допоміжні транспортні договори є самостійною групою транспортних договорів поряд з основними. Про це свідчать їхні характерні риси, особливості. До них належать такі:

1) допоміжні транспортні договори відрізняються від основних передусім своєю цільовою спрямованістю. Вони направлені на організацію укладення та/або виконання іншого транспортного договору;

2) допоміжний транспортний договір, як правило, направлений на реалізацію неодноразово повторюваних основних договорів перевезення протягом певного проміжку часу. Про це свідчить, наприклад, норма статті 914 Цивільного кодексу України, де зазначається, що довгостроковий договір як один із різновидів допоміжних договорів, направлений на здійснення систематичних перевезень;

3) допоміжні транспортні договори застосовуються у сфері перевезення вантажів різними видами транспорту. Проте на сьогодні прослідковується тенденція укладення допоміжних договорів, спрямованих на організацію систематичних перевезень пасажирів. Тобто договірна практика свідчить про розширення сфери застосування транспортних договорів організаційного характеру;

4) суб'єкти допоміжного транспортного договору й договору, на організацію якого він спрямований, можуть частково або повністю не збігатися;

5) зміст допоміжних організаційних договорів передбачає процедуру укладення та/або виконання інших транспортних договорів, встановлює істотні умови майбутнього транспортного договору і є елементом єдиного юридичного складу, який зумовлює настання цивільно-правових наслідків, спрямованих на забезпечення процесу переміщення об'єкта до пункту призначення.

Зазначене дослідження поняття та особливостей допоміжних транспортних договорів дозволяє сформулювати висновки.

Допоміжні транспортні договори є самостійною групою транспортних договорів поряд з основними. Проте в законодавстві України, на відміну від законодавств інших країн, такі договори

не отримали належного визнання. Оскільки значення цих договорів у динаміці зобов'язань перевезення зростає, то видається за доцільне закріпити поняття допоміжного транспортного договору на законодавчому рівні.

Наведене наукове дослідження може стати базою для подальших наукових розробок щодо окремих різновидів допоміжних транспортних договорів чи їхньої системи.

Література

1. Луць В.В. Загальні положення про транспортні договори / Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С.Кузнєцова та ін.: за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
2. Гриняк А.Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03; Нац. акад. прав. наук. Київ, 2013. 494 с.
3. Красавчиков О.А. Гражданские организационно-правовые отношения. Советское государство и право. 1966. № 10. С. 50-57.
4. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. Москва, 1971. 223 с.
5. Алексеев С.С. Структура советского права. Москва: Юрид. лит., 1975. 258 с.
6. Иоффе О.С. Развитие цивилистической мысли в СССР. – Л., 1975. – 160 с.
7. URL: <http://international.udel.edu/project/agreements/default.htm>.
8. URL: <http://dc260.4shared.com/img/04nCOyAd/preview.html>.
9. See generally *Prints for Pleasure Ltd v Oswald-Sealy (Over-seas) Ltd* 3 NSW 761 at 765-6.
10. William Lawrence Clark, Archibald Hall Throckmorton. Handbook of the law of contracts. West, 1914.
11. J Steyn, Contract law: Fulfilling the Reasonable Expectations of Honest Men. 1997. 113 Law Quarterly Review 433.
12. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Contract>.
13. Подузова Е.Б. Организационные договоры в гражданском праве: монография. Москва: Проспект, 2015. 180 с.
14. Таш'ян Р.І. Поняття організаційного транспортного договору. Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 27 лют. 2015 року). Харків, 2015. С. 249–251.
15. Сафонова Е.Ю. Место и роль организационных договоров в системе гражданско-правовых договоров. Юридическая наука. 2012. № 3. С. 48–51.
16. Ефимова Л.Г. Рамочные (организационные) договоры. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 104 с.
17. Тюрина С.А. Договор как регулятор организационных отношений в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2012. 28 с.
18. Таш'ян Р.І. Транспортні організаційні договори. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1(80). С. 82–91.
19. Морозов С.Ю. Система транспортных организационных договоров. Москва: Норма, 2011. 352 с.

Анотація

Лукашевич-Крутник І. С. Поняття та особливості допоміжних транспортних договорів. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню поняття та особливостей допоміжних транспортних договорів. У ній проаналізовано позиції науковців-цивілістів щодо значення досліджуваних договорів у різні історичні періоди та з'ясовано їхнє місце в системі транспортних договорів України, вивчено досвід інших країн у врегулюванні таких договірних відносин. На підставі цього сформульовано власні висновки та запропоновано відповідні зміни до законодавства України.

Ключові слова: транспортні договори, основні транспортні договори, допоміжні транспортні договори, організаційний транспортний договір, договори перевезення.

Аннотация

Лукашевич-Крутнык И. С. Понятие и особенности вспомогательных транспортных договоров. – Статья.

Статья посвящена исследованию понятия и особенностей вспомогательных транспортных договоров. В ней проанализированы позиции ученых-цивилистов относительно значения исследуемых договоров в различные исторические периоды и выяснено их место в системе транспортных договоров Украины, изучен опыт других стран в урегулировании таких договорных отношений. На основании этого сформулированы собственные выводы и предложены соответствующие изменения в законодательство Украины.

Ключевые слова: транспортные договоры, основные транспортные договоры, вспомогательные транспортные договоры, организационный транспортный договор, договоры перевозки.

Summary

Lukasevych-Krutnyk I. S. Concept and features of auxiliary transport contracts. – Article.

The article deals with the research of the concept and features of auxiliary transport contracts. It analyzes the position of civilian scientists regarding the significance of the treaties investigated in different historical epochs, their place in the system of transport contracts, their experience in the settlement of such contractual relations, as well as the experience of others countries. Conclusions have been formed and appropriate changes to the legislation of Ukraine have been on the basis of this scientific research.

Key words: transport contracts, main transport contracts, auxiliary transport contracts, organizational transport contract, contract of carriage.